

„Немањина повеља Сплићанима“

Ту скоро пронађена је једна »Немањина повеља«, издата Сплићанима, којом Немања даје њима слободу трговања по његовој држави¹⁾ Повеља није пронађена у оригиналу, него је пронађен препис исте, који је учинио са оригиналне исправе хрватски историчар Иван Лучић за своју личну потребу. Првих шест редова исте повеље, који нас интересују и о којима ће бити говора на овом месту, гласе, како их је Лучић преписао латиницом, овако: »Az veli xupan Nemana (pustaiu Splechiane da si) izlaze suobodno u moiou (zemgliu i snami rastacha iu) u Humschu zemgliu i snami vlasha u zetu. . .«

М. Динић је протумачио да изрази »snami rastacha« и »snami vlasha« значе »сина ми Растка« и »сина ми Вука«. — Према томе, Лучићев текст на данашњем нашем језику гласио би овако: «Ја, велики жупан Немања, пуштам Сплићане да си слободно излазе у моју земљу и сина ми Растка, и у (у) Хумску земљу, и сина ми Вука у Зету.» — На оригиналној исправи није било ни места ни датума, где и кад је повеља издата. Повеља није имала ни печата на себи. — Према оваквом стању ствари мора се, пре свега, поставити питање аутентичности повеље. Потребно је да се повеља проучи са те тачке гледишта. Ја бих стога хтео, на овом месту, да изложим своје мишљење по овом питању.

*

* * *

1. Почећемо прво са питањем печата. Испод текста преписа Лучић је ставио своју примедбу да се на повељи види да је о њој печат био висио, али да је он раније био одвојен од повеље, и да се налазио покрај исте. Он је даље и нацртао како је тај печат изгледао. Из тога цртежа се види да се на обадве стране печата протезао један натпис на грчком језику. Тај натпис међутим услед тога што се име владоаца чији је то печат био налазило у генетиву, а што допушта двојако тумачење, даје се превести на српски језик на два разна начина. Тако би тај натпис могао бити проту-

¹⁾ Ту повељу са још друге две, одн. њихове преписе, пронашао је проф. Барада из Загеба међу списима хрватског историчара Ивана Лучића (Луциуса) и уступио их је проф. М. Динићу, који је своју студију о њима објавио у Зборнику Филозофског факултета, књ. III, Београд, 1955, страна 69—94.

мачен и преведен или као »Печат Стефана Немање, великог жупана« или као »Печат Стефана Немањиног, великог жупана«. Према томе, тај печат је могао бити или Немањин печат или његовог сина, Стефана Неманића. Ако би тако било, онда би се морало поставити питање, да ли је овај печат припадао оној повељи са које је Лучић учинио свој препис или није.

Осим »Немањине повеље« у Лучићевим списима нађен је и један препис повеље краља Владислава, која претставља уговор о пријатељству између краља Владислава и Сплита. Ни на овој повељи није било печата. Међутим, и на овом препису, испод текста повеље, Лучић је ставио своју примедбу да се и на овој повељи види да је и о њој био висио печат и да је тај печат био ту, да постоји, и дао је слику и тог печата. Изглед овог печата био је потпуно истоветан са изгледом оног печата поред »Немањине повеље«. И тај је печат дакле имао преко обадве стране натпис на грчком: »Печат Стефана Немање (Немањиног) великог жупана«. — Верујући слепо да је печат морао припадати повељи код које је лежао, Лучић је са стране свог преписа додао речи: »Rex Seruie Steph. Nemanja qui et Vladislauus«, тј. он је краља Стефана Владислава идентификовао са великим жупаном Немањом. А верујући исто тако чврсто да је онај печат поред »Немањине повеље« морао припадати тој повељи, он је у примедби ставио да је печат који се налазио поред повеље био отргнут са те повеље. То је међутим било само његово тадашње мишљење. — Очеvidна је ствар да онај великожупански печат код повеље краља Владислава није могао никако бити печат са те повеље код које је лежао. Исто је тако факт да је Немањина повеља била без печата. А да ли је тај печат који је лежао поред ње био печат са те повеље или није, то је питање које треба решити. — Када је пак Лучић написао своју историју Далмације и Хрватске, он је напустио ово своје мишљење да су ови печати били саставни делови ових повеља, да су то били печати Стефана Немање, и сматрао је да су то били печати Немањиног сина и каснијег краља Стефана, како то из његовог писања на стр. 247 произилази.¹⁾

2. — Исти такав печат какав је Лучић нашао са повељама Немањиним и краља Владислава налазио се и на Немањиној Хиландарској повељи. За разлику од ових печата, печат са Хиландарске повеље нађен је на самој повељи. Стога што је несумњиво при-

¹⁾ М. Динић мисли да је печат који се налазио код „Немањине повеље“ био Немањин печат, јер сматра да је повеља била аутентична Немањина повеља и да је печат отргнут са те повеље. — То су међутим претпоставке које треба доказати. Јер једна исправа која није имала ни датума када је била издата ни места где је била издата, и која на себи није имала ни печата, могла је бити и лажна исправа а печат који је поред ње лежао није морао бити печат са ње, као што такав исти печат који је лежао поред повеље краља Владислава није био печат са те повеље. А фалсификатор који је однекуд имао печат Стевана Неманића, и мислећи да је то био Немањин печат, могао је сачинити „Немањину повељу“ и приказати тај печат као тобож отргнути печат са те повеље.

падао Немањиној повељи, чврсто се и мисли да је тај печат био несумњиво Немањин печат. Ја о томе међутим имам друго мишљење. — И печат на Хиландарској повељи имао је натпис на грчком језику, и то исти онакав како је био и на печатима које је Лучић нашао са повељама Немањиним и краља Владислава. Стога судећи по натпису и овај печат са Хиландарске повеље могао је припадати или Стефану Немањи или Стефану Немањиним. — В. Мсшин је упозорио на једну ствар, а наиме на то да Сава у биографији свога оца Немање назива свога брата: »Стефан Немања«. („Изабра — реч је о Немањи — племенитога и драгог сина Стефана Немању, Богом венчаног зета кир Алексија, цара грчког«). — Према свему овом, судећи по натпису и имену, никако се не би могло искључити да печат на Немањиној Хиландарској повељи није могао бити печат Немањиног сина Стефана. Потребно је стога, да бисмо расветлили ово питање, да узмемо у обзир и друге моменте који се односе на Хиландарску повељу Немањину, а не само печат. Да видимо дакле те друге моменте.

У време када је Немања манастиру Хиландару издао своју повељу, он није био више владар, он није био више велики жупан. Он није био више ни Стефан Немања. Он је у то време био само монах Симеон. И као такав, он је своју повељу и потписао, стављајући на повељу »крст Симеонов и подписаније«. Он није дакле повељу потписао као рашки велики жупан, па стога на повељу није могао ставити ни свој великожупански печат. Стављање таквог печата на Хиландарску повељу није могло имати никаквог смисла. Немања, као монах Симеон, свакако да није више употребљавао свој некадашњи владарски печат. Немања се одрекао своје световне, великожупанске власти, он се је одрекао и своје световне, великожупанске титуле, па се је свакако морао одрећи и употребе свог некадашњег великожупанског печата. Тај печат није више одговарао монаху Симеону. На Хиландарској повељи је стога од Немање могао потицати само »крст Симеонов и подписаније«, али печат не. — Стављање таквог печата није могло имати ни неког разлога: Шта би Хиландарска повеља добила стављањем печата бившег великог жупана Немање? И шта би манастир Хиландар добио од бившег великог жупана Немање? И шта би манастир Хиландар добио од стављања тог печата? Да ли би потпис Симеонов тиме добио већу вредност, или би манастир Хиландар тиме добио већу гаранцију даровања, или можда Симеонов крст и подписаније не би вредели без тога печата? Свакако ништа од свега тога. »Крст Симеонов и подписаније« свакако су вредели више од Немањиног некадашњег световног, владарског печата. Тај печат би био дакле без икаквог значаја и потпуно излишан, како за повељу тако и за манастир Хиландар. — То би били momenti који би говорили против тога да је владарски печат на Немањиној Хиландарској повељи био печат Немањин.

А сад да видимо моменте који говоре за то да је печат на Хиландарској повељи био печат Немањиног сина и наследника на престолу, и активног владара српске земље у време издавања Хиландарске повеље, великог жупана Стевана. — Прво што бисмо имали рећи било би то да би стављање његовог печата на Хиландарску повељу било потпуно на свом месту и од пуног значаја како за Хиландарску повељу тако и за манастир Хиландар. — Није тешко увидети какво је значење имао Стеванов печат за Симеонову повељу. Симеон у својој повељи каже: »И све што дадох манастиру у Св. Гору да не треба ни моме детету ни моме унучету, ни моме рођеноме ни ком другом«. Стављање печата на Симеонову повељу од стране сина му, великог жупана Стевана, одговарало је жељи и наређењу Симеоновом израженом у повељи. То је било испуњење тог наређења од стране Стеванове, то је била његова потврда Симеонових речи, потврда његове, Симеонове повеље, од Стеванове стране. — Исто је тако лако увидети какво је значење стављање Стевановог печата на Хиландарску повељу имало за манастир Хиландар. Исти Стеван у биографији свога оца Немање пише да је Немања њему из Св. Горе упутио писмо у коме му вели: „Не лењи се, него похитај свом снагом својом да га подигнеш — реч је о Хиландару — да се сазида храм Пресвете у спомен мој у земљи овој, и опет по мени да буде теби и чедима твојим и унучадма, у вашем роду до века. Јер ти си ктитор овоме.« Велики жупан Стеван био је дакле су-ктитор манастира Хиландара. — Најзад, у Хиландарској повељи налазимо и овакве одредбе: „И ако ко од манастирских људи или Влаха побегне под великог жупана или под другога, да се опет врати; а ако ли од жупанових људи неко дође у манастирске људе, да се такође опет врати«. — Оваква законска одредба, која је изражавала принцип везаности за земљу, који је имао да важи за манастирске и великожупанске људе и друге, могла је бити заснована само једном повељом у чијем сачињању је морао учествовати и тадашњи активни владар, велики жупан Стеван Неманић. — Стављање Стевановог печата на Хиландарску повељу било је перфектуирање повеље, завршни акт сачињавања Хиландарске повеље. Стављање печата од стране Стеванове имало је дакле значење супотписа повеље, као суктитора хиландарског и као тадашњег активног владара српске земље. Симеон је ставио свој крст, а Стеван свој печат. — На основу свега изложеног мислим да је великожупански печат који се налазио на Немањиној Хиландарској повељи био печат великог жупана Стевана Немањића, суктитора манастира Хиландара, Немањиног наследника на престолу и тадашњег активног владара српске земље.

Сем ова три печата о којима смо досад говорили има још два слична њима. То су печати који се чувају у музејима у Београду и Лењинграду. Повеље којима су припадали ови печати нису одржане. Та два печата су друге врсте. Име владара и ње-

гова титула исписани су само на једној страни печата. На другој страни пак налази се лик св. Стефана. Ова два печата разликују се један од другог само у титули владаоцевој. Београдски печат има натпис на грчком: »Печат жупана Стефана Немање«. — В. Мошин мисли да је то био печат Стефана Немање док је био деони владар, жупан једног дела државе. На лењинградском печату је натпис: »Печат Стефана великог жупана Немање«. — Очеvidна је ствар да су обадва печата били Немањини печати. То би било ван сваке сумње. Али, мислим да не би никако било вероватно да је Немања, као велики жупан, имао још један печат, и то друге врсте, печат без лика св. Стефана. Када је Немања дошао на владу, као жупан једног дела државе, стао је дакле као свој владарски печат употребљавати печат са ликом св. Стефана, чије име је и он сам носио. А када је постао велики жупан, његов владарски печат претрпео је измену само у титули, уместо титуле »жупана« дошла је титула »великог жупана«. — Да је сад Немања имао и онакав печат какав је био на Хиландарској повељи, онда би то значило да је он у каснијим годинама свога владања одбацио са свога печата лик св. Стефана, па даље употребљавао, као свој владарски печат, печат без лика тога свеца. Зар би тако нешто могао урадити Немања, владар који је свеце имао у великом поштовању, који горео од жеље да гради »храмове светих угодника божјих«, који је, док је градио манастир св. Николе, ишао за све то време бос, како то прича његов биограф, син му Стеван. Зар би Немања у каснијим годинама свога владања, када је могао имати идеју о свом замонашењу, о примању »светоанђeosког и апостолског лика«, могао одбацивати са свог печата лик св. Стефана, који је годинама носио на свом печату, како за време док је био деони жупан тако и за време док је био велики жупан, па стао употребљавати, као свој владарски печат, печат уопште без лика неког другог свеца, ако је одбацио лик св. Стефана чије име је и он носио. Мислим да то не би могло бити нимало вероватно. Стога мислим да су Немањини печати били они печати са ликом светог Стефана. Онај печат на Хиландарској повељи није могао бити Немањин печат.

Из свега досад реченог произлазило би да онај печат који је Лучић видео да се налази поред Немањине повеље са које је он учинио свој препис није могао бити Немањин печат. То је морао бити печат његовог сина Стевана. Ако ималац те повеље није имао печат са ликом св. Стефана — а да га је имао, свакако би се тај печат налазио покрај повеље — и ако је печат који је лежао покрај повеље приказиван као саставни део повеље, онда би та повеља морала бити лажна исправа. У сваком случају, »Немањина повеља« не може се примити као аутентична све док се несумњиво не би утврдило да је повеља стварно имала на себи печат, и то печат за који би се поуздано знало да је био Нема-

њин печат, а то би свакако морао бити печат са ликом св. Стефана¹).

*

Сад да пређемо на питање састава повеље. — М. Динић мисли да Лучићев препис повеље није тачан. Наиме, по Динићу не би било схватљиво да Немања у повељи не каже коју је земљу држао син му Растко кад то наглашава за другог сина Вука. А да је Хумску земљу држао још брат му Мирослав, морао би поменути њега. По Динићу, Немањина повеља је морала у оригиналу имати ову стилизацију: »Ја, велики жупан Немања, пуштам Сплићане да си излазе слободно у моју земљу, и сина ми Растка у Хумску земљу, и сина ми Вука у Зету«. — М. Динић стога сматра да је Хумска земља морала бити она област о којој Савини биографи Доментијан и Теодосије кажу да је Сава добио на управу од својих родитеља када му је било 15 година, а којом је раније управљао Немањин брат Мирослав. По Динићу, Мирослав је или умро док је Немања још владао или му је Хум био одузет и предат Растку. Из Мирослављевог уговора са Дубровником од 17 јуна 1190 год. Динић изводи да је између Немање и Мирослава дошло до сукоба, који се је завршио на штету Мирослављеву. — Расткову управу у Хуму, која је трајала две године, Динић ставља у време између 17 јуна 1190 и 8 априла 1195 год., јер је по Доментијану Растково бекство у Св. Гору падало за време владе грчког цара Исака Ангела, а овај владао од 1185 до 1195 год., када је на дан 8 априла срушен са престола.

Да се вратимо на питање састава. Ако се ради о некој лажној повељи, онда њен састав зависи, на првом месту, од сврхе коју фалсификатор мисли постићи фалсификатом, а затим и од његове способности да то изведе. Ако фалсификатор познаје добро ствари које мисли да фалсификује, онда фалсификована исправа у погледу облика и садржине, израза, личности итд. може да буде потпуно успела ствар, да се у том погледу не би могла разликовати од истините исправе. А ако фалсификатор није био добро верзиран у стварима које је мислио да фалсификује, онда је фалсификована исправа могла бити дефектна, са манама и недостацима и грешкама. — Немањина исправа је стога могла имати баш онакав састав какав нам је Лучић дао у свом препису. А могла је она

¹) Видети: V. Mošin, Les sceaux de Stephan Nemanja, Actes du VI Congrès international d'études byzantines, Tome II, Paris, 1950, p. 303—306. — J. Lucius, De regno Dalmatiae et Croatiae, Vindobonae, MDCCVIII, lib. sex, p. 247. — Хиландарска повеља код F. Mikloshich, Monum. serb., Vienna, 1858, p. 4., где је нетачно наведено да је печат са повеље отргнут. О томе видети др. В. Чајкановића прим. I на стр. 113 Byzantinische Zeitschrift XIX, Leipzig, 1910. — Превод Хиландарске повеље код Ј. Мирковића, Списи св. Саве и Стевана Првовенчаног, Београд, 1939 стр. 25. — Др. В. Ђоровића Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног, стр. 43. — Превод М. Башића, Старе српске биографије, Београд, 1924, СКЗ. стр. 50.

имати и такву стилизацију какву јој приписује Динић. Ми ћемо стога да узмемо у разматрање обадве верзије, и Лучићеву и Динићеву, и видети шта би се из састава повеље дало извести у погледу аутентичности исправе.

1. Претпоставимо дакле да је Немањина повеља имала онакав састав какав нам је Лучић дао у свом препису, дакле: »Ја, велики жупан Немања, пуштам Сплићане да си слободно излазе у моју земљу и сина ми Растка, и у Хумску земљу, и сина ми Вука у Зету“. Истина, Лучићев препис би се могао и овако читати: »у моју земљу и сина ми Растка (земљу), и у Хумску земљу, и сина ми Вука у Зету«. — У сваком случају Расткова земља не би била наведена по имену. Али ни Немањина земља није наведена по имену. Но, била стилизација оваква или онаква, очевидна је ствар да би се радило о трима земљама: Рашкој, Захумској и Зети. Очевидна ствар би била и то да би се Расткова земља морала налазити у границама Рашке, дакле у границама „моје земље“. Зато мислим да би Лучићев препис требало читати: »у моју земљу и сина ми Растка«. Немања са Растком држао би дакле Рашку, Вукан би држао Зету. А чија земља би била Захумска, ко је њу држао, то у повељи није наведено. Да ли би то морало значити да Лучићев препис повеље није могао бити тачан. Свакако да би и то могло значити. Између Лучићевог преписа и Динићеве стилизације разлика је само у свези »и«. То би »и« могло бити грешка у преписивању. Кад га не би било, онда би повеља имала логичнију стилизацију, Рашка би била у власти Немањиној, Хумска у власти Растковој, и Зета у власти Вуковој. Кад би повеља била аутентична тј. да је она имала на себи печат, или да је онај печат који је лежао украј повеље био несумњиво Немањин печат, онда би таква стилизација била логички оправдана, и свеза »и« морала би бити грешка у преписивању. Али кад се ради о једној лажној повељи, онда њен састав и стилизација не морају одговарати логички оправданим захтевима једне аутентичне повеље. Штавише, ти логички оправдани приговори били би индикације за лажност повеље. Ако дакле није именована особа у чијој је власти била Хумска земља, онда то не би морало значити да је она свеза »и« била грешка у преписивању, да је није било у оригиналној исправи, него је могло значити и то да је повеља била лажна исправа. У том случају, састављач »Немањине повеље« није ставио у повељу у чијој је власти била Захумска из тог разлога што то није знао. А није само то што састављач повеље није знао. Има и других ствари које он није знао.

Из Немањине повеље би произлазило да је Рашка била Немањина земља и сина му Растка, а Зета Вукова. Према томе, Немања би имао два сина. Састављач Немањине повеље није дакле знао да је Немања имао и трећег сина, и каснијег наследника Немањиног у власти, Стевана. Ништа чудновато. Било је и историчара који то нису знали, него су мислили да је Немања имао

само два сина. (Тако Орбини и Лукарић)¹⁾. Састављач Немањине повеље није знао ни то да је Немања имао брата Страцимира, који је у границама Рашке имао своју деону кнежевину и владао заједно са Немањом. Истина, могло би се приметити да је Страцимир у то време о којем говори састављач повеље, а које ми не знамо, јер повеља није имала датума, могао не бити више међу живима. Та би примедба међутим имала вредност кад би се радило о једној аутентичној повељи. А кад се ради о једној лажној повељи, онда разлог овог неспомињања Страцимира могао је бити пре незнање састављача повеље него Страцимирова смрт. — Састављач повеље није дакле био добро верзиран у генеалогии Немањине фамилије. — Не указује ли све ово да је ова лажна повеља могла бити сачињена негде у XVI или на почетку XVII века?

2. Да пређемо сад на Динићеву верзију »Немањине повеље«. Претпоставимо дакле да у оригиналној исправи није било оне свезе »и«, да је дакле оригинални текст гласио: Ја, велики жупан Немања, пуштам Сплићане да слободно улазе у моју земљу, и сина ми Растка у Хумску земљу, и сина ми Вука у Зету.

И при оваквом саставу повеље морале би важити све оне наше примедбе које смо учинили у погледу Немањиног сина Стевана и брата Страцимира, а нарочито Стевана. Када су друга два сина Немањина имали своје земље, онда је свакако своју земљу морао имати и Стеван. Његова земља морала би се налазити у границама Рашке (»моје земље«). Из записа на цркви св. Луке у Котору види се да је Вукан имао Зету на управу 1195 год. Немања је у то време могао имати 81 годину живота. Он је дакле био добро стар и морао је имати једног од синова за свог помоћника. У то време је Немања већ морао мислити на своје одступање са престола и морао је већ имати идеју да власт и престо преда свом сину Стевану. Стеван је дакле у то време морао бити стварно Немањин помоћник и сапрестоник, како га назива монах Теодосије у Савиној биографији. Рашка је дакле стварно морала бити »моја земља и сина ми Стевана«. Такав израз би био потпуно на свом месту, у Немањиној повељи. Међутим, у повељи нема о Стевану ни једне речи. Сасвим разумљиво. Састављач повеље је мислио да је Немања имао само два сина: Растка и Вука. Рашка је била Немањина (»моја земља«), Захумска Расткова, а Зета Вукова земља.

Сад нам остаје још да навод повеље о Растковој управи у Хумској земљи контролишемо наводима из других историјских извора. Да видимо дакле да ли је Хумска земља икад могла бити

¹⁾ М. Динић тумачи непомињање Стеваново у повељи тако што вели: „можда је Стефан управљао којим крајем у унутрашњости Србије куда су Сплићани мање залазили него у Хум и Зету, те није било потребно да се то нарочито истакне“ (стр. 88).

у управи Немањиног сина Растка. Шта кажу о томе други историјски извори?

*

На првом месту да видимо шта се каже у биографијама Растка Неманића од монаха Доментијана и Теодосија. Биографи Расткови кажу да је Растко, када је одрастао — по Теодосију то би било када је Растко ушао у 15 годину живота — добио од својих родитеља један крај њихове државе. Али они не кажу да је Растко добио тај крај државе ради управљања. Не. Доментијан каже да је Растко добио »један крај царства у област и на весеље његових слугу«. — Теодосије то јасније каже. Он наине вели да је Растко добио »једну страну државе, камо би одлазио од оца ради забаве с велможима и ради весеља с благородним младићима«. Из тога казивања би произлазило да је Растко само повремено, ради забаве и весеља, одлазио од свог оца у свој крај. Он би дакле стално живео при дому свога оца. Доментијан штавише каже: »и бише начињене палате за његово пребивање«. Доментијан још изречно каже да је Растко живео на дому својих родитеља све до 17 године живота, када је побегао у манастир. — А Теодосије каже да се »не лењаше у цркви целе службе стајати«. То би Растко свакако чинио у цркви св. Петра и Павла у Расу. — Из овог писања Расткових биографа потпуно јасно произлази да је Растко Неманић све до свога бекства у манастир живео при двору свога оца, а да би у добијену област одлазио само с времена на време, ради »забаве и весеља«. Ове забаве и весеља могли су бити свакако витешке игре и лов, са којим се Растко, како се из писања његових биографа види, бавио. — Растко Неманић би дакле, по писању његових биографа, добио од својих родитеља један крај земље на уживање. О добијању једне кнежевине на управу не би дакле могло бити ни говора.

По писању Расткових биографа, Растково добијање једног краја земље на уживање није било везано ни за какав политички догађај. То добијање земље било је везано за достигнуће извесног узраста људског живота («А кад одрасте до 15-те године, родитељи му оделише једну страну своје државе» — вели Теодосије). И ми морамо рачунати са тим што нам историјски извори кажу: А да би Растко добио своју област благодарећи томе што би његов отац Немања дошао у сукоб са захумским кнезом Мирославом, који сукоб би се завршио на штету Мирослављеву, одузимањем кнежевине Захумске од Мирослава и давањем исте на управу Растку, то би било само претпоставка којој нема подлоге у историјским изворима. Штавише, историјски извори, као што видимо, говоре противу те претпоставке.

Али Расткови биографи не кажу само то да он није добио никакву кнежевину на управу, нити да је то добијање земље било везано за неки политички догађај, него они кажу још и то

да земља, крај државе, коју је Растко добио на уживање није била кнежевина Захумска. Тако, Доментијан каже да је Немања владао »свом српском и приморском земљом, и Диоклитијом, и Далмацијом, и Травунијом«. Захумску дакле Доментијан и не спомиње као Немањину земљу. Слично каже и Теодосије. И он убраја у Немањине приморске земље само Диоклитију, Далмацију и Травунију, а Захумску, која је такође била приморска земља, не спомиње. — Доментијан је Расткову (Савину) биографију написао само неких 53 године после смрти Немањине, па се зато мора веровати да је он могао тачно знати којим земљама је владао Савин отац Немања. А и као хиландарски монах и Савин ученик, Доментијан је то тачно могао знати. Може Доментијанов спис бити препун цитатима из св. писма, може он имати и легендарних података, али ови подаци о земљама којима је Немања владао немају у себи ничег легендарног. То нису онакви мистични подаци из старих српских родослова и летописа 15 и 16 века, као они о Захумској, као земљи којом би Немања владао јер би се тамо био склонио још његов »дед Урош Бела«, »сестрић цара Константина«, због мучења хришћана од стране Урошевог оца Ликинија, и тамо изродио синове и унуке, Немању и друге итд., нити се могу Доментијанови и Теодосијеви подаци мерити истом мером као ови из родослова и летописа. Преко ових података Доментијанових и Теодосијевих не може се стога тако олако прећи, него се исти морају узети у обзир као озбиљна сведочанства и озбиљни докази.

Немања дакле не би имао у својој власти Хумску Земљу, па стога не би никако могао дати своје сину Растку оно што ни он сам није имао. Као што видимо, из писања Расткових биографа савршено јасно би произлазило да Растко Неманић није никад имао у својој власти кнежевину Захумску. Писање Расткових биографа претстављало би одлучан и јасан доказ да је »Немањина повеља« била лажна исправа, па било да је она имала Лучићеву било Динићеву стилизацију.¹⁾

3. — М. Орбини пише да се после смрти захумског кнеза Мирослава дигла буна у земљи од стране властеле. Удовица Мирослављева са својим десетогодишњим сином Андријом била је протерана из земље, а за захумског кнеза властела су прогласила кнеза Петра. Из овог писања Орбинијевог произлазило би да је Мирослав владао у својој кнежевини Захумској све до краја свога живота. Ако је тачно ово што пише Орбини, онда Растко Неманић није никад могао управљати Хумском Земљом. — А уговор Мирослављев са Дубровником од 17 јуна 1190 год. у вези

¹⁾ Видети: Ђ. Даничића, Живот св. Симеуна и св. Саве од Доментијана, Београд, 1865. стр. 118, 120, 121 — превод Л. Мирковића. СКЗ. Београд, 1938, стр. 29. — Ђ. Даничића, Живот св. Саве од Теодосија, Београд, 1860, стр. 2, — превод М. Башића, СКЗ. Београд, стр. 82, 83.

²⁾ М. Orbini, Il regno degli Slavi, Pesaro, MDCl, p. 248.

са овим што пише Орбини о Мирославу претстављао би јасан и одлучан доказ о томе да Растко Неманић никако не би могао бити на власти у Хумској Земљи специјално у времену од 1190—1195 године.

4. — Лимска повеља, тј. хрисовуља краља Уроша I, издата манастиру св. Петра на Лиму као седишту захумског епископа, садржи један податак који одлучно говори противу могућности Расткове управе у Захумској. У Лимској повељи наиме краљ Урош чисто и јасно каже: »хрисовуљ златопечатни што бејаше записао отац ми своје стрицу, великом кнезу хумском Мирославу, а мом деду«. — Реч је о златопечатној хрисовуљи која се чувала у ризници манастира св. Петра а коју су Бугари, попленивши манастир, однели. Очеvidна је ствар да је ова хрисовуља морала бити оснивачка хрисовуља манастира св. Петра на Лиму. Мислим да се ове речи краља Уроша I не могу никако друкчије тумачити него онако како су написане. Захумски кнез Мирослав добио је, ради оснивања манастира св. Петра на Лиму, златопечатну хрисовуљу од Стевана Неманића. Из ових речи краља Уроша I произишало би да је захумски кнез Мирослав био још жив и на власти у својој кнежевини Захумској и за време владе Стевана Неманића.¹⁾ — А то би онда значило да се Орбинијево писање и навод Лимске повеље о захумском кнезу Мирославу слажу и допуњују, и потврђују један другог. Захумски кнез Мирослав владао би дакле до краја свога живота, доживео владу Стевана Неманића, и за владе истог подигао своју задужбину, манастир св. Петра на Лиму. Према томе, кнежевина Захумска не би никад могла бити у власти, у управи Растка Неманића. Ако је Немањина повеља гласила: »у моју земљу и сина ми Растка у Хумску Земљу«, онда је она морала бити лажна исправа.

Да видимо сад још шта је било предмет Лимске повеље краља Уроша I, шта је управо била та повеља. Могамо да наведемо прво текст повеље који долази у обзир за то питање. Тај текст гласи овако: »Због грехова мојих изађоше Бугари и попленише цркву светог апостола Петра у Лиму и узеше ризницу и сасуде црквене, и хрисовуљ златопечатни што беше записао отац ми своје стрицу, великом кнезу хумском Мирославу, а моме деди. — (И) призва краљевство ми архиепископа Арсенија и епископа хумског Саву, брата краљевства ми. — Како беше утврдио хрисовуљ Првовенчани краљ Стефан, отац краљевства ми, са братом својим светим Савом, првим архиепископом, тако и ја, пошто сам од брата краљевства ми извидео, (утврдих) са архиепи-

¹⁾ Како се у писму Вукана Неманића папи Инокентију III, од год. 1199, говори о захумском кнезу Мирославу као о покојном, то би значило да је Стеван Неманић своју златопечатну хрисовуљу морао издати Мирославу у време док је био још рашки велики жупан, и то свакако у једној од три прве године своје владе, тј. од 1197—1199. (Видети: Т. Смичиклас, Cod. dipl. sv. II, стр. 334. — Б. Радојковић, Хронологија живота и владања Стевана Немање, Гласн. САН. 203, стр. 143/46.)

скопом Арсенијем и са свима епископима и игуманима, и са властелом великом и малом краљевства ми. — И заклекх (сведоке) Богом и часним крстом, и светим апостолима, да не кажу криво краљевству ми, (и) испитах све тачно о селима и планинама, и људима и Власима, како је пређе било. И истави краљевство ми златопечатни хрисовуљ (онако) како га је био иставио отац ми са архиепископом светим Савом. И ја такође по милости божјој са-ставих и утврдих с архиепископом Арсенијем«. ¹⁾

Као што се из предњег текста види, у Лимској повељи краља Уроша I има речи не о једној него о три хрисовуље. — Једна хрисовуља би била она коју је издао Стеван, као велики жупан, своје стрицу Мирославу, захумском кнезу. — А друга би хрисовуља била она која је била издата од стране Стевана и Саве, и то од Стевана као краља, и од Саве као архиепископа. — И грећа би хрисовуља била сама Лимска повеља, издата од краља Уроша и архиепископа Арсенија. — Кома је издата она друга хрисовуља? — Пошто се у тексту Лимске повеље у вези са Стевановом и Савином хрисовуљом спомиње и захумски епископ, очезидна је ствар да је ова друга хрисовуља морала имати везе са захумском епископијом.

Није тешко увидети да је ствар била у овоме. Када је Сава добио самосталност српске цркве и постао њен први архиепископ, он је у држави свога брата Стевана засновао више епископија, па међу њима и захумску епископију, са седиштем при цркви св. Богородице у Стону. Ради издржавања захумске епископије, одн. њеног епископа, Стеван је морао седишту епископије, цркви св. Богородице у Стону, даровати извесна села. Хрисовуљу о том даровању и осталом морали су потписати краљ Стеван и архиепископ Сава, свакако око год. 1220. То би морала бити она друга хрисовуља о којој је реч у Лимској повељи краља Уроша I. — Када је краљ Урош I ступио на владу, издао је Богородичиној цркви у Стону, одн. захумској епископији, своју повељу. Стонска повеља краља Уроша I није била ништа друго него потврда (не замена или обнова!) оне хрисовуље коју су били издали истој цркви краљ Стеван и архиепископ Сава за рачун захумске епископије, одн. њеног епископа. — То се види из саме повеље. Тако се на почетку повеље каже: „оца својега, светог краља Стевана, заповед разумев...“ А на крају исте повеље каже се:

¹⁾ Навешћемо у целини и Арсенијеву субскрипцију у преводу: „Арсеније, по милости божјој (и) изволењем светога духа, преосвештени архиепископ свих српских области и поморских. — Наречење господина краља Уроша о свем што створи манастиру св. Петра апостола, који је у Лиму, о селима и о виноградима, и о људима, и о планинама и о Власима. И о уставу свих закона и свих ствари, створених господином краљем Урошем (онако) како беше првовенчани краљ Стефан створио са светим првим архиепископом Савом. То и ја Арсеније поставих потпис св. Саве“. (Љ. Стојановић, Споменик САИ, књ. III, стр. 8, 10.- Ст. Новаковић, Законски споменици, стр. 593, 594, 597).

„ло даној ми милости и власти потврдих“. ¹⁾ — Међутим, седиште захумске епископије, свакако у каснијим годинама Урошевог владања, било је премештено из цркве св. Богородице у Стону у цркву св. Петра на Лиму. Тим премештајем епископског седишта морали су бити створени нови односи, којима стара Стеванова и Савина хрисовуља није више одговарала. Зашто? — Села која су се давала епископу у власт, ради издржавања његовог и његове епископије, нису давана њему лично, него су давана цркви при којој је он имао своје седиште. Стога са премештањем епископовог седишта из једне цркве у другу морала је и власт над епископским селима прелазити са једне цркве на другу. Услед премештаја седишта захумског епископа у Петров манастир сва села дарована Стевановом и Савином хрисовуљом цркви св. Богородице Стонске, за рачун захумског епископа и епископије, и мала су да отпаду од цркве св. Богородице Стонске и да пређу на цркву св. Петра на Лиму, под власт епископа св. Петра Лимског. То се даје закључити из речи Лимске повеље којима се манастир св. Петра изузима од световних власти и каже: „кога изволи св. Петар апостол да му буде епископ тај да влада својим селима како је његова воља“. Наместо епископа св. Богородице Стонске сада је имао да селима влада епископ св. Петра Лимског. Даље, под власт захумског епископа дошла су сад и села која су сачињавала посед манастира св. Петра и била под влашћу његовог игумана. — Стара хрисовуља Стеванова и Савина имала је стога да се замени новом. ²⁾ — Ради замене старе и утврђивања нове хрисовуље морао је бити учињен извиђај. Прво је морао бити саслушан захумски епископ Сава, брат краља Уроша („извидевши од брата краљевства ми“), који је код себе морао имати и стару хрисовуљу краља Стевана и архиепископа Саве — јер се у Лимској повељи не каже да је ова хрисовуља била изгубљена, као што је то био случај са Стевановом хрисовуљом издатој Ми-

¹⁾ Ст. Новаковић, Законски споменици, стр. 602.

²⁾ Богородичиној цркви у Стону могли су остати у власти само они поседи које је та црква имала пре заснивања епископског седишта при њој, којима је сад краљ Урош додао још неке земље. А под власт захумског епископа дошла су сад и села која су раније била у поседу манастира св. Петра. Сва села која су наведена у Стојској повељи краља Уроша морала су се налазити наведена и у Стевановој и Савиној хрисовуљи издатој цркви св. Богородице као првом седишту захумске епископије, пошто је Стонска повеља била само потврда ове хрисовуље. И сва та села прешла су сад у Лимску повељу краља Уроша, пошто је ова заменила Стеванову и Савину хрисовуљу, Упоредјујући Стојску са Лимском повељом видимо да у Лимској повељи има четири села у Рашкој и једно село у Захумској којих нема у Стојској повељи. А то би морало значити да су тих пет села сачињавали првобитни посед Петровог манастира. То су била села: Прушка Вас, Љешница, Љетине и Растетина, у Рашкој, и село Маликово у Захумској. Ова четири рашка села морала су бити дарована Петровом манастиру Стевановом хрисовуљом преко Мирослава, као оснивача манастира. Захумско село Маликово морао је даровати својој задужбини сам Мирослав својом хрисовуљом.

рославу — као и Урошеву Стонску повељу, којом је Стеванова и Савина хрисовуља била потврђена од стране Урошеве. — А затим су саслушани и сведоци о свему што се односило на села и планине, на људе и Влахе манастира св. Петра. — Манастиру св. Петра дат је сада имунитет: управни, економски и судски („овај храм светих апостола да пребива у свакој слободи... А глобе од црквених људи да не узима нико до онај кога изволи св. Петар апостол да му буде епископ.). — Ради свега тога било је потребно да се сазове сабор и да се на њему донесе нова хрисовуља за захумску епископију, са седиштем у Петровом манастиру на Лиму. Нову хрисовуљу потписао је краљ Урош и архиепископ Арсеније. — На тај начин, испостављањем нове хрисовуље захумској епископији стара Стеванова и Савина хрисовуља, као и Стонска повеља краља Уроша, престале су да важе. Стеванова хрисовуља издата Мирославу, ради подизања манастира св. Петра, била је нестала раније. Тако су се све три хрисовуље угасиле и у важности је остала само Лимска повеља краља Уроша I, тј. хрисовуља краља Уроша и архиепископа Арсенија, издата манастиру св. Петра на Лиму, као новом седишту захумског епископа.¹⁾

Као што видимо, ту се није радило о обнови нестале Стеванове хрисовуље, издате захумском кнезу Мирославу, као ктитору будућег манастира св. Петра на Лиму. Обнављање једне ктиторске хрисовуље, у овом случају, није имало никакве сврхе. Да обнова Стеванове хрисовуље Мирославу није могла да буде предмет о коме се радило на сабору, види се такође и из субскрипције Арсенијеве. Архиепископ Арсеније ову хрисовуљу изречно и не спомиње, он спомиње само Стеванову и Савину хрисовуљу. А из његових речи се још јасније види да је Лимска повеља била замена Стеванове и Савине хрисовуље. Манастир св. Петра сада када је постао седиште захумског епископа добио је Савин устав, који је Сава са Стеваном дао ранијем седишту захумске епископије, манастиру св. Богородице у Стону. Све што се односило на села и винограде, на људе и Влахе, и планине (манастира св. Петра) створено је манастиру св. Петра на Лиму наређењем краља Уроша каже Арсеније. А све остало („устав свих закона и свих ствари“) створено је манастиру св. Петра од стране краља Уроша и архиепископа Арсенија, и то онако како су то створили, ранијем седишту, краљ Стеван и архиепископ Сава. Зато је Арсеније и могао рећи да је на устав ставио потпис св. Саве, тј. он је Савин устав потписао уместо Саве. Није се дакле на сабору радило о обнови „Мирослављеве хрисовуље“, него о замени Стеванове и Савине хрисовуље издате ранијем епископском седишту одн. о издавању нове хрисовуље новом седишту захумског епископа, манастиру св. Петра на Лиму, при чему су и дотадашњи поседи манастира св. Петра стављени под власт епископску.

¹⁾ М. Динић мисли да је Лимска повеља била обнова Мирослављеве хрисовуље. („Циљ је био да се обнови изгубљена Мирослављева повеља, и од Уроша је добијена нова повеља“, стр. 81, 85).

*

М. Динић је покушао да доведе у склад навод „Немањине повеље“ о Растковој управи у Захумској са наводом Лимске повеље. — М. Динић каже да је захумски кнез Мирослав основао манастир св. Петра код Бијелог Поља и да га је обдарио селима из непосредне околине, дакле полимским селима. Мирослав би дакле оснивање манастира у Полимљу и даровање полимским селима учинио путем своје сопствене хрисовуље. Али код састављача Лимске повеље, мисли М. Динић, постојала би тежња да се позива на ауторитет краља Стевана и св. Саве. И у томе Динић налази „кључ за објашњење зашто је састављач Лимске повеље везао Првовенчаног за Мирослава“. — Из овог Динићевог казивања би произлазило да је састављач Лимске повеље, из тежње да Мирослављевој хрисовуљи створи већи ауторитет, повезао краља Стевана за Мирослава, и тако од Мирослављеве хрисовуље манастиру направио Стеванову хрисовуљу Мирославу. Стеванова хрисовуља Мирославу не би дакле постојала. Она би била само творевина састављача Лимске повеље, његова „неспретна стилизација“. И „само због неспретне стилизације Урошеве друге повеље (тј. Лимске повеље) — вели Динић — могло је изгледати да је кнез Мирослав био на власти и за владе Стефана Првовенчаног“

Нека ми је допуштено да на овакво тумачење златопечатне хрисовуље о којој је реч у Лимској повељи учиним своје примедбе.

Прво питање које нам се намеће при расправљању ове ствари било би ово: да ли би захумски кнез Мирослав имао права да у Полимљу оснива свој манастир и да га дарује полимским селима путем своје сопствене хрисовуље.

Ако је Мирослав био владар једне самосталне државе, кнежевине Захумске, као што ми мислимо, онда би јасна ствар била да он такво право није могао имати. У овом случају, потребну хрисовуљу Мирославу, којом би му се одобрило оснивање манастира у Полимљу, и даровало земљиште за зидање манастира, и уз то даровао извештан број полимских села за рачун будућег манастира, морао би записати онај рашки владар који би у то време био на власти у рашкој држави. Ако би Мирослав основао свој манастир за време владе Немањине, онда би Немања био тај владар који би Мирославу записао златопечатну хрисовуљу. А ако би Мирослав основао свој манастир за време владе великог жупана Стевана, онда би Стеван морао бити тај рашки владар који би Мирославу записао своју златопечатну хрисовуљу. Речи краља Уроша у Лимској повељи чисто и јасно нам кажу да је Урошев отац Стеван био тај рашки владар који је захумском кнезу Мирославу записао свој златопечатни хрисовуљ. Према томе, захумски кнез Мирослав подигао би манастир св. Петра на Лиму за време владе Стевана Немањића, а не за време владе

Стефана Немање. Из историјских извора произлази, као што смо напред изнели, да је Стеван Немањић у време издавања своје хрисовуље Мирославу био велики жупан, а не првовенчани краљ.

Слично Мирославу, поступио је нешто касније и Стефан Немања. Када је Немања са Савом одлучио да у Св. Гори сазида своју задужбину, манастир Хиландар, он је од грчког цара Алексија III Ангела Комнена замолио одобрење за заснивање манастира и земљиште за манастир, као и извесне привилегије за манастир, и Алексије је записао Немањи и Сави своју златопечатну сигилију од 1198 год., којом им је одобрио оно што су тражили.¹⁾ — Између Стеванове хрисовуље Мирославу и Алексијеве хрисовуље Немањи и Сави постојала би аналогија. И захумски кнез Мирослав, када је се одлучио да у држави великог жупана Стевана подигне себи задужбину, манастир св. Петра у Полимљу, обратио је се на Стевана, и Стеван је своме стрицу, а Немањином — како се то из Хиландарског летописа да видети — не рођеном брату Мирославу, записао свој златопечатни хрисовуљ којим му је одобрио оно што је тражио. — У овом случају она златопечатна хрисовуља о којој се говори у Лимској повељи не би никако могла бити Мирослављева хрисовуља.

Сад да претпоставимо да је захумски кнез Мирослав био рашки деони кнез и да се запитамо да ли би Мирослав у том случају био властан да у Полимљу оснива свој манастир и да га дарује полимским селима, и то путем своје сопствене власти, путем своје сопствене хрисовуље. — Очеvidна би ствар била да би Мирослав ако би био рашки деони кнез на територији своје деоне кнежевине Захумске био властан да оснива манастире и да их дарује захумским селима путем своје сопствене хрисовуље. Из писања Савиног, Стевановог и Доментијановог видимо да је тако радио и Немања, док је био деони жупан. И он је у свом делу отачаства, у својој деоној кнежевини, подигао два манастира и устројио им управу („правила о црнцима“). Он је дакле то радио путем своје сопствене власти, путем своје сопствене хрисовуље. Али Полимље није лежало у Захумској оно није било у Мирослављевој власти. Поставља се стога питање да ли би Мирослав био властан да на туђој територији гради манастир и да га дарује туђим селима, и да то све ради путем своје сопствене власти, путем своје сопствене хрисовуље. Очеvidна је ствар да Мирослав апсолутно такво право не би могао имати. Он такав посао дакле није могао обавити путем своје сопствене власти и путем своје сопствене хрисовуље. Таква Мирослављева хрисовуља којом би он тај посао могао обавити није дакле могла постојати. А кад таква Мирослављева хрисовуља није никако могла постојати, онда никако није могла постојати ни тежња састављача Лимске повеље да ствара Мирослављевој хрисовуљи већи ауторитет путем повезивања Мирослављевог имена са именом краља Стевана,

¹⁾ В. Радојковић, Хронологија, стр. 115/16.

и да на тај начин од Мирослављеве хрисовуље манастиру створи Стеванову хрисовуљу Мирославу. — Према томе, било да је Мирослав био владар једне самосталне државе било да је био владар једног дела рашке државе, он у Полимљу није могао засновати свој манастир нити га даровати полимским селима путем своје сопствене хрисовуље. Он је тај посао могао обавити само путем једне хрисовуље издате од стране једног рашког владара. Лимска повеља краља Уроша I јасно нам каже да је Стеван Неманић био тај рашки владар који је био властан да располаже полимским селима и да их другоме дарује, да их записује својом хрисовуљом, и да је он захумском кнезу Мирославу записао ктиторску хрисовуљу, ради подизања манастира св. Петра у Полимљу.

К. Жиречек је запазио да је захумски кнез Мирослав подигао свој манастир св. Петра у крају који није био под његову влашћу као захумског кнеза, и то је објаснио на тај начин што је рекао да је тај крај, по свој прилици, био првобитна отаџбина Мирослављева. То би свакако требало да значи да је он у том крају имао раније власт, те је могао манастир „обдарити богато са добрима и на Лиму и на Тари“. — Међутим, то би била само произвољна претпоставка, којој нема подлоге у историјским изворима. И не само то, него историјски извори говоре одлучно противу те претпоставке. Остала су нам наиме сачувана два уговора о миру и пријатељству које је Мирослављев син Андрија закључио са Дубровачком републиком, и то један закључен са дубровачким кнезом Ј. Дандолом (1234), а други са дубровачким кнезом Ј. Делфином (о.1249 г.). У тим уговорима се каже да ће Андрија имати са Дубровачком републиком вечити мир, како су то имали „моји стари са вашим старијима, по старом закону“. Израз „моји стари“ свакако не би могао значити „мој отац“, него је морао значити више Андријиних предака, а најмање два, отац и дед. Уговори су аутентичне исправе. Исто тако се морају као истините сматрати Андријине речи да су његови преци са Дубровником имали такав уговор какав је закључио са њима Андрија. Несумњиво би дакле било да су такав уговор имали не само, Андријин отац, него и Андријин дед. Ако је дакле Андрија био син Мирослављев, онда је такав уговор са Дубровником имао не само Андријин отац Мирослав, него и Андријин дед Завида. А то би онда морало значити да је не само Андријин отац Мирослав, него и дед Завида био захумски кнез. А из тога би произлазило да је захумски кнез Мирослав своју владарску власт у кнежевини Захумској наследио од свог оца Завиде. Захумска је стога морала бити Мирослављева отаџбина, а не Полимље. Она је морала бити његова очевина, а свакако и дедовина.—

Владарска власт коју је Мирослав наследио од свог оца Завиде имала је, после смрти Мирослављеве, да пређе на његовог сина Тољена, како се то види из писања Ансбертовог у његовој историји крсташког рата немачког цара Фридриха I. Ако би тако

било, онда Мирослав не би никако могао бити рашки деони кнез. — Из писања Хиландарског летописа се види да је Мирослав владао у кнежевини Захумској и пре него што је Немања постао рашки велики жупан. А из писања краља Стевана, у Немањиној биографији, а у вези са овим што пише Хиландарски летописац даје се видети да су у то време када је у Захумској владао Мирослав у Рашкој владала Немањина рођена браћа, под старешинством најстаријег брата. Захумски кнез Мирослав није могао бити члан те владарске задруге у Рашкој, јер кад један владар има своју кнежевину коју је наследио од свог оца и коју ће даље предати у наслеђе своме сину, онда ту не може бити говора о задрузи и о чланству у некој задрузи. — Захумски кнез Мирослав владао је Захумском искључиво сам, и то као суверени владар, јер је имао у својој руци пуну владалачку власт („plenitudinem potestatis“), пошто је такву власт имао од њега да наследи његов син Тољен, како се то види из писања Ансбертовог, па је зато и Мирослав такву власт морао имати. Захумски кнез Мирослав, према томе, не би могао бити рашки деони кнез, него би морао бити суверени владар једне самосталне државе. — Кнежевина Захумска не би дакле била саставни део Немањине државе, и Немања у њој не би имао никакву власт. А захумски кнез Мирослав опет не би имао никакву власт у Рашкој и Полимљу, и могао је тамо саградити своју задужбину и прибавити јој полимска села само путем хрисовуље једног рашког владара. Лимска повеља краља Уроша I каже нам да је тај владар био Стеван Неманић.¹⁾

Из свега досад изложеног произилазило би да је „Немањина повеља“, било да је она имала онакву стилизацију какву нам је дао И. Лучић у свом препису било онакву какву јој приписује М. Динић, морала бити лажна исправа.

II. Радојковић

¹⁾ Видети: К. Жиречек — Ј. Радонић, Историја Срба I, стр. 151. — Т. Смичиклас, Cod. dipl. III, стр. 432 и IV, стр. 414. — Љ. Стојановић, Стари срп. родослови и летописи, стр. 184, 190. — К. Жиречек, Тољен, син хумског кнеза Мирослава, стр. 8.